

THOROCZKAY GÁBOR PHD, DR. HABIL.

thoroczky.gabor@btk.elte.hu
egyetemi docens (ELTE)

Az esztergomi Szent Tamás-prépostság története a 14. század közepéig (Adalékok a magyarországi püspöki székhelyeken működő társaskáptalanok históriájához)^{1*}

The history of the Saint Thomas-provostship in Esztergom
until the middle of the 14th century
(Additions to the history of the collegiate chapters
in the episcopal seats of Hungary)

ABSTRACT

The study presents the history of the Becket St. Thomas Collegiate Chapter of Esztergom, founded at the end of the 12th century, up to the middle of the 14th century, the activities of its provosts and canons and their income. It begins briefly with a discussion of the development of the secular provostries of episcopal sees in Europe, and then presents a brief history of the other two collegiate chapters in Esztergom.

KEYWORDS

Collegiate chapters, Esztergom, Thomas à Becket

DOI 10.14232/belv.2022.4.3

<https://doi.org/10.14232/belv.2022.4.3>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article:

Thoroczky Gábor (2022): Az esztergomi Szent Tamás-prépostság története a 14. század közepéig. (Adalékok a magyarországi püspöki székhelyeken működő társaskáptalanok históriájához). *Belvedere Meridionale* vol. 34. no. 4. pp 46–55.

¹ * A tanulmány az ELTE BTK Tématerületi Kiválósági Pályázat (Közösségépítés: család és nemzet, hagyomány és innováció) keretében készült.

ISSN 1419-0222 (print)

ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

A magyarországi társaskáptalanok 14. század közepéig tartó történetét feltáró munkálkodásomban² eljutottam az első püspöki székhelyen működő prépostság, az esztergomi Becket Szent Tamás-társaskáptalan történetének bemutatásához. A forrásanyag összegyűjtéséhez négy alapvető munka segített hozzá: az Árpád-kori Magyarország Györffy György által³ és ez esetben a megye késő középkori, Tóth Krisztina által összeállított történeti földrajzának Esztergomra vonatkozó passzusai,⁴ a Szegeden megjelenő *Anjou-kori oklevéltár* vonatkozó kötetei,⁵ valamint a C. Tóth Norbert tollából a közelmúltban megjelent esztergomi káptalani archontológia.⁶ Reményeim szerint így a jelenleg ismert teljes kútfőanyag birtokában, a káptalan személyi állománya egészének ismeretében foglalhatom össze a jelzett intézmény történetét.

A nemzetközi kutatás a püspöki székhelyeken működő, a székesegyházat övező társaskáptalanok történeténél elsősorban a hatalmi szempontokat hangsúlyozza. A legtöbb német püspöki városban a falakon belül általában működött egy társaskáptalan is. De sokszor közvetlenül a főpapi székhelyek falain kívül is alapítottak ilyeneket. Ezeknek a prépostságoknak az alapítása összefüggött az adott városok feletti püspöki hatalom kiépítésével, de az adott centrális település szakrális rangját is növelték (*civitas sancta*), szentjeiknek az adott városban való jelenléte által és az adott társaskáptalanok klerikusainak imája révén. Keletkezési idejüknek két sűrűsödési pontja volt: a 6–7. század és a 10–11. század.⁷

A jövőben vizsgálendő még a magyarországi püspöki székhelyeken működő prépostságok esetleges stációs egyház szerepe is. Itt a minta Róma lehetett, hiszen a pápa és az Örök Város népe napról napra vagy hétről hétre más római főtemplomban ünnepelt.⁸ Tehát egyszerre több társaskáptalan létesítése egy főpapi székhelyen egyfajta *imitatio Romae* is lehetett.

Esztergomban, a magyar egyház élén álló érsek székhelyén három társaskáptalan létesült a középkor folyamán. Egy az érsekségnek is helyet adó várban, kettő azon kívül, tehát a nemzetközi kutatásban megfogalmazott kritériumoknak lényegében megfelelnek. Mára már mindhárom megszűnt, de címként továbbélnek a Főszékesegyházi Káptalan három kispósti stallumában.

² Eddig már elkészítettem Szeben, Dömös, Titel, Hajszentlőrinc, Vasvár, Arad társasegyházainak 14. század közepéig terjedő történetét, illetve a székesfehérvári prépostság Árpád-kori történetét is feltártam.

³ ÁMTF II. 283–284.

⁴ TÓTH 2020. 321–322.

⁵ AOKI.

⁶ C. TÓTH 2019.

⁷ CRUSIUS 1995. 9–34.

⁸ FÖLDEVÁRY 2017. 89.

A három egyház közül a legrangosabb esztergomi társaskáptalant Jób érsek alapította a 12. század végén az esztergomi vártól északra fekvő településen, Szentgyörgyön, préposttal és négy kanonokkal. Javadalmul Bars, Nógrád és Komárom megyei falvakban kapott az egyház dézsma-részesedést, illetve az esztergomi főkáptalan bortizedének tizedét adta nekik a főpap (az alább idézett 1337-i oklevélből tudjuk mindezt). 1230-ból ismerjük első kanonokját, prépostja pedig a tatárjárás után székesegyházi főesperes lett, 1258-tól párhuzamosan használta két címét. Lodomér érsek Szepes és Abaúj megyei plébániákból adott pénzüvedelmet a káptalannak, illetve a prépost-főesperes Esztergom városában egyházi bíraskodási kiváltságot kapott. Telegdi Csanád érsek 1337-ben rendezte a tönkremenőfélben lévő prépostság helyzetét, a kanonokok számát nyolcra emelte, más javadalom bírását megtiltotta nekik, a fent elősorolt javak mellett Esztergom, Nyitra és Bars megyei tizednegyedeket, Komárom megyében földet, Gömör megye teljes érseki tizednegyedét és a Szentgyörgymezővel szomszédos Petyen falu teljes dézsmáját adta át a káptalannak. A jövedelmek egyharmada a prépostot, kétharmada a kanonoki testületet illette.⁹ 1377-ben a káptalan Garam menti malomjövedelméről hallunk. Templomát a régészeti kutatás egyhajós, nyújtott szentélyű, gótikus egyházként azonosította. A káptalant 1543-ban a török támadás törölte el.¹⁰

A következő egyház alapításának szándéka már a 13. században megfogalmazódott, de létrejött csak az általam általában áttekintett időszak – 11–14. század közepe – után következett be. 1272-ben Sixtus esztergomi olvasó- és Bálint éneklőkanonok Komárom megyei birtokokat (Hetényt és Kiskeszit) hagyott volna a – Géza nagyfejedelem korában az esztergomi várhegy északi részén alapított, akkor a fejedelmi szálláshellyel egybeépített – Szent István-protomártír egyházra, már amennyiben a(z ekkor már érseki) kápolna keretében létrejön egy 12 főből álló társaskáptalan. Mindezt IV. László király is jóváhagyta Fülöp esztergomi érsek kérésére.¹¹ E kútfő alapján a prépostság létrehozatala akkor napirenden volt. A társaskáptalan alapítása azonban ténylegesen csak jóval később, 1390–1391-ben történt meg Kanizsai János esztergomi érsek jóvoltából. Ennek pusztulása is 1543-ban, a török foglalással következett be.¹²

A harmadik, e dolgozatban részletesen bemutatott esztergomi társasegyház létrejöttének a háttere a következőképpen vázolható. A II. Henrik angol királlyal súlyos konfliktusba kerülő Becket Tamás canterbury-i érseket 1170-ben gyilkolták meg az uralkodó lovagjai, majd a mártír főpapot 1173-ban szentté is avatták. A középkor e hírneves párharcának tengernyi irodalma van, a közelmúltban a magyar kutatás is reális képet adott az egész históriáról.¹³ Milyen kapcsolat fűzte össze Becketet a magyar *metropolisszal*? A választ már erre is megfelelő módon megadta a hazai kutatás: III. Béla királyunk második felesége, a Capeting-házbeli Margit királyné korábban II. Henrik fiának volt a felesége, és ekkor többrétű kapcsolatban volt a vértanú Beckettel, ez adhatta az indítékot az esztergomi várhegy mögötti előhegyen való egyházalapításhoz.¹⁴ Becket

⁹ Mon. Strig. III. 294–297., AOkl. XXI. 197. sz.

¹⁰ HORVÁTH ET AL. 1979. 208–210.; ÁMTF II. 276–277.; LÁZÁR 1998. 9–12., 78.; F. ROMHÁNYI 2000. 24.; TIMÁR 2019. IV. 623–624.; C. TÓTH 2019. 51–57., 234–237.

¹¹ Mon. Strig. I. 606–609., RA 2325. sz., ez utóbbi regesztakiadás meglepő módon az itt idézett, egyébként legjobb szövegkiadást nem hozza.

¹² PÓR 1909.; HORVÁTH ET AL. 1979. 91–95.; ÁMTF II. 242., 247.; F. ROMHÁNYI 2000. 24. (tévesen Árpád-kori keltezéssel); KIS 2002. 16–17.; C. TÓTH 2014. 3–23.; HORVÁTH 2017. 12–16.; TIMÁR 2019. II. 84–85.; C. TÓTH 2019. 58–60., 238–247.; TÓTH 2020. 245–264.

¹³ BÁRÁNY 2011. 65–81.

¹⁴ GYÖRFFY 1970. 153–158. Ld. még LASZLOVSKY 2008. 143–171.

Tamásnak, pontosabban a mártír érsek emlékének és Magyarországnak a kapcsolata a későbbiekben is erős maradt, hiszen ereklyéinek 1220. évi canterburyi *translatio*jakor a magyar egyház a lehető legmagasabb szinten, a csanádi püspök mellett egy érsekkel – legvalószínűbb módon János esztergomi főpappal – képviseltette magát, miként azt a közelmúltban egy alapvető tanulmányban feltárta a hazai kutatás.¹⁵ Az egyház alapításának legvalószínűbb időpontja talán az 1180–1190-es évek fordulója, de egy pár évvel korábbi vagy pár évvel későbbi dátum is szóba kerülhet. Az bizonyos, hogy Imre király uralkodása (1196–1204) alatt már létezett, hiszen egy 1291. évi oklevél említi az uralkodó prépostságnak tett vámadományát.¹⁶

A társasegyház első ismert prépostja Benedek volt, akinek a hivatalviselése 1209–1212 között igazolható. Jelentős figura lehetett, az esztergomi székeskáptalan nevében az olvasókanonok mellett ő esküdött meg a két magyarországi érsek, az esztergomi és a kalocsai közötti egyezsége, amelyet a pápa végül nem erősített meg.¹⁷ Utóda, Ubald mester (1214–1230) még jelentősebb alakja volt kora magyar egyházának. A Szent Tamás-káptalan élére a pozsonyi társasegyház éléről (1209–1212) került. Még fiatal egyháziként, de már egyetemi végzettséget jelölő *magister* titulussal 1199-ben – egy Imre királynak rendkívül fontos ügyben – római követségben járt,¹⁸ ezt az utazást mai tudásunk szerint még háromszor ismételte meg (1204, 1211, 1225). Több ízben pápai kiküldött bíróként is tevékenykedett. Azonban esztergomi székesegyházi örkanonokságát már nem vallja az újabb szakirodalom.¹⁹

1230-ban a társaskáptalan egy kanonokja, Jakab is a szemünk elé kerül. Őt a róla tudósító kútfő orvosnak (*phiscus*) nevezi. Ez nem bizonyos, hogy egyetemi végzettséget jelölt, de ha igen, akkor nagyjából tisztázható, hol is tanulhatott a korabeli Európában. 1230 előtt végzett orvosi tanulmányoknál Montpellier, Párizs, Padova és Nápoly egyeteme jöhet szóba, de arra is fel kell hívni a figyelmet, hogy az egyházi személyeket lényegében tiltották az orvosi stúdiumoktól.²⁰

Az Ubaldot követő prépost nevét nem ismerjük, valószínűleg egyazon személy lehetett az, aki 1235 és 1245 között négy ízben is pápai megbízásokat teljesített Magyarországon.²¹ Természetesen nem lehet kizárni, hogy itt több prelátusról van szó, a tatárjárás cezurát okozó jelentős hatását sem hagyhatjuk figyelmen kívül, de neve/nevük ismerete nélkül nem lehet semmiféle bizonyosat állítani a kérdéstről.

A következő prépost, András 1255-ben kerül a szemünk elé. A nevét fenntartó dokumentum egy híres és hosszantartó ügy egyik állomásáról számolt be, az esztergomi városi polgárok és az esztergomi székeskáptalan vásár- (későbbi közlekedési) vámvitájáról.²² 1270-ből és 1288-ból is maradt fent az üggyel kapcsolatos dokumentum.²³ A modern gazdaságtörténeti kutatás

¹⁵ SOLYMOSSI 2013. 527–540.

¹⁶ Mon. Strig. II. 286., GYÖRFFYNÉ 2019. 2653. sz.

¹⁷ Első adat: Mon. Strig. I. 193., GYÖRFFYNÉ 2019. 2371. sz. Utolsó adat: CD III/1. 130. (Ez a két érsek egyezsége).

¹⁸ ÁUO VI. 189–201. (Magyar ford.: Írott források [1116–1205] 364.).

¹⁹ Első adat: DL 86 129. Utolsó adat: PRT I. 699–700. A rá vonatkozó korábbi szakirodalom összegzése: Írott források (1116–1205) 364. 2008. jz. (THOROCZKAY G.). Modern archontológiai adatsorok esztergomi működéséről: C. TÓTH 2019. 61., 204., 354.

²⁰ Mon. Strig. I. 272. A középkori magyarországi orvosokra, ill. Jakabra magára ld. H. SZABÓ – KELÉNYI 2016. 39–78.; UÓK 2019. 1278. sz.

²¹ PRT I. 742.; THEINER 1859. 149–150.; Uo. 186.; Mon. Bp. I. 43–49.

²² Mon. Strig. I. 424–426.; RA 1063. sz.

²³ Mon. Strig. I. 575., RA 1919. sz.; Mon. Strig. II. 236., RA 3483. sz.

megállapította, hogy a Szent Tamás-prépostság eredetileg a 12. század végén felerészben az esztergomi székeskáptalannak adományozott *tributum* tizedét birtokolta.²⁴

1271-ben már Rénold a Szent Tamás-egyház prépostja.²⁵ Ő – a korban rendkívül szokatlan módon – úgy tűnik, hogy Selmecbánya plébánosa is volt, hiszen 1275-ben préposti és plébánosi minőségében emlékezik meg róla az a diploma, amelyben IV. László király jóváhagyta a selmecebányai Szent Miklós-kápolnának a domonkos rend részére való átadását.²⁶ 1254-ben is már egy R. kezdőbetűs egyházi volt a bányai plébános, aki az akkori esztergomi főpap bizalmi embere lehetett, hiszen a metropolitai hatalmat jelképező palliumot ő hozta el a császári préposttal Rómából Benedek érsek számára.²⁷ Őt nagy valószínűséggel azonosíthatjuk Rénolddal, akinek így esztergomi kanonoki pályája előtti karrierjének egyik állomása is feltárul. A prépostról még más ügyekben is hallunk, a három legérdekesebb a következő: 1277-ben Rénold az egyik végrehajtója László székesegyházi prépost nevezetes végrendeletének, amely a korabeli magyarországi egyházi elit műveltségébe enged bepillantást könyvjegyzéke által;²⁸ 1279-ben az esztergomi káptalan megvásárolta Csák nb. Ugrin esztergomi palotáját, itt Rénold a székeskáptalan egyik megbízottja (*procurator*) volt.²⁹ Ez egyértelműen jelzi a *társaskáptalani* prépost *székeskáptalani* tagságát. 1283-ban pedig Lodomér érsek szabályozta vadkerti érseki szolgálónépei tizedfizetési kötelezettségeit, itt a követeléseket megfogalmazó székeskáptalani örkanonok Rénold korábbi nógrádi főesperes vallomását is felsorakoztatta vélt vagy valós igaza mellett. Ez a Szent Tamás-egyház prépostjának plébánossága melletti második, korábbi *székeskáptalani* hivatalával ismertet meg bennünket. Prépostságából következően a főesperességet 1271 előtt tölthette be.³⁰

A Rénold utáni második társasegyházi prépost, Benedek 1285-ben tűnik fel. Padovai jogi tanulmányai alatt megszerezte a kánonjogi doktorátust (*doctor decretorum*), sőt az itáliai egyetemen taníthatott is. Első említésekor halászati jogot kívánt szerezni magának Lodomér érsektől a székeskáptalan ellenében az Esztergom megyei Ebeden, de törekvése sikertelen maradt.³¹ 1286-ban egy másik esztergomi kispréposttal fogott bíróként hozott tető alá egy egyezséget a szepesi prépost és káptalan között.³² A további hat kútfő, amely a Szent Tamás-prépostság vezetőjeként mutatja be, rendkívül érdekes, életségű dokumentum. Az Osztrák Nemzeti Könyvtár 1062. sz. kódexe döntően teológiai tárgyú, de gazdasági jellegű feljegyzéseket (például váradi püspökségi tizedjegyzékeket) és levélfogalmazványokat is tartalmaz. A kötet Benedeké volt.³³

²⁴ WEISZ 2013. 137–153.

²⁵ ÁUO VIII. 356., GYÖRFFYÉ 2019. 2576. sz.

²⁶ CD V/2. 245–246. és 251–252., RA 2668. sz. A domonkosok selmecebányai jelenlétére ld. ZÁGORHIDI et al. 2021. 17., 40.

²⁷ THEINER 1859. 226.

²⁸ Mon. Strig. II. 71., GYÖRFFYÉ 2019. 2599. sz., magyar fordítása: KOVÁCS 1963. 75–79. (KUMOROVITZ L. BERNÁT ford.). A végrendelet művelődéstörténeti elemzésére máig alapvető: IVÁNKA 1937. 216–226.

²⁹ Mon. Strig. II. 93–95., GYÖRFFYÉ 2019. 1490. sz.

³⁰ Mon. Strig. II. 160–161., GYÖRFFYÉ 2019. 1415. sz. A vadkerti tizedvitára ld. még ÁMTF IV. 315–316. Ld. még C. TÓTH 2019. 89. 4. jz. További adatok Rénold prépostra: Mon. Strig. II. 92., GYÖRFFYÉ 2019. 1488. sz.; DL 1124.

³¹ Mon. Strig. II. 193–194., GYÖRFFYÉ 2019. 2418. sz. Ebedre ld. ÁMTF II. 235.

³² Mon. Strig. II. 208–213., GYÖRFFYÉ 2019. 2422. sz. Az ÁMTF II. kötetében némileg megtévesztő módon mind a kiadást, majd ezt követően az eredeti oklevelet is hozzák (egyébként téves jelzettel). Az eredeti oklevél száma: DF 272 733. (Szepesi káptalan magánlevéltára 11. 2. 14.). A kérdés tisztázásában Galambosi Péter tanítványom segített, köszönet érte.

³³ JAKUBOVICH 1926. 220–223., 298–301., 357–363.; SZOVÁK 2014. 133–135.

A bennünket itt érdeklő, 1285–1286 tájékán keletkezett dokumentumok a következők: az első levélből megtudjuk, hogy Benedek közvetlen elődje István prépost volt (tehát ő követhette Rénoldot), akinek volt egy zágrábi kanonikátusa is, ezt Benedek Timót zágrábi püspöktől magának kérte.³⁴ A következő levél igen ismert, Benedek magyarországi egyházi vezetőknek az 1285. évi második magyarországi tatárjárásról számolt be.³⁵ A harmadik levélnek a művelődéstörténet szempontjából van jelentősége: Benedek – aki itt nevezi magát padovai professzornak – egy ottani, szintén Benedek nevű professzornak, *archipresbiter*nek fizette ki egy társaskáptalani kanonok útján pénzbeli tartozását.³⁶ Az utolsó három levélnek csak részben Benedek a szerzője. Az elsőtben ő panaszkodott András győri püspöknek, hogy Kőszegi Henrik fia Miklós nádor elvette Bécsből Esztergomba, székháza rendbehozatalára szánt – részben még nyers, részben már megmunkált – faanyagát, ez ügyben írt a nádornak is, illetve Lodomér érsek is írt a nagyúrnak.³⁷ Benedek a társaskáptalani prépostsága után esztergomi székeskáptalani prépost (1286–1287), majd váradi püspök (1287–1296) lett, így az általam vizsgált korszakban ő jutott az egyik legmagasabb pozícióba a Szent Tamás-egyház vezetői közül.³⁸

A Benedeket követő prépost Mihály volt. Ő is a társaskáptalan gazdasági jellegű problémái kapcsán kerül szemünk elé. 1290-ben vita alakult ki a margitszigeti domonkosok apácák és a Szent Tamás-egyház között a pesti vásárvám felének birtoklása miatt. Ekkor az uralkodó a női konostor javára ítélte,³⁹ de egy évvel később az apácák – ekkor már Tamás mester, egykori padovai diák (*scolaris*) volt a prépost – a vám helyett Izsa Komárom megyei falvat adták a prépostságnak.⁴⁰ Mindez a modern gazdaságtörténeti kutatások számára azt jelezte: kétes lehetett az apácák vámjogának eredete.⁴¹

Esztergomban az 1270-es évekből eredt egy olyan probléma, amelynek lezárása 1325 táján történt meg. Esztergom királyi városrészében minden városárkon belüli háztól a város szedett adót és gyakorolt joghatóságot a lakosok felett, kivéve a Szent Lőrinc-negyedet, ahol a székeskáptalannak volt *iurisdictio*ja és adószedési joga. 1298 után ez utóbbit is elkezdte hevesen vitatni a város, bíraskodott, adóztatott a székesegyház papi testülete helyett. Már az Anjou-korban, 1324/1325-ben I. Károly király nevében az országbíró a város, és nem a káptalan javára döntött, amely ítélet ellen az utóbbi a pápasághoz fellebbezett. A dokumentumok a székesegyházi

³⁴ Mon. Strig. II. 419., magyar ford.: MAKKAI – MEZEY 1960. 181.

³⁵ Mon. Strig. II. 419., részleges magyar ford.: MAKKAI – MEZEY 1960. 200. Elemzésére ld. SZÉKELY 1988. 70–71.; SZŐCS 2010. 21.

³⁶ Mon. Strig. II. 419–420., magyar ford.: MAKKAI – MEZEY 1960. 182–183. Megjegyzendő: téves a magyar fordítás valószínűleg Mezey László által tett azonosítása: a padovai Benedek jogtudós nem lehetett azonos Bresciai Bertalan (Bartholomaeus Brixienensis) nagy hírű kánonjogással, mivel ő már 1258-ban elhunyt. Személyére ld. BÓNIS 2016. 5–6. A padovai jogtudós-archipresbíter pontos azonosítása a modern egyetemtörténeti szakirodalom alapján bizonyosan lehetséges!

³⁷ Mon. Strig. II. 421., magyar ford.: MAKKAI – MEZEY 1960. 183–184.; Mon. Strig. II. 421. (a Lodomér érsek által Miklós nádornak írt levélnek nincs magyar átültetése); Mon. Strig. II. 421–422., magyar ford.: MAKKAI – MEZEY 1960. 194.

³⁸ ZSOLDOS 2011. 99.; HARASZTI SZABÓ – KELÉNYI 2019. 369. sz.; C. TÓTH 2019. 21., 61., 317.

³⁹ Mon. Bp. I. 256–258., RA 3565. sz.

⁴⁰ Esztergomi székeskáptalani okl.: Mon. Strig. II. 286–287., GYÖRFFY 2019. 2653. sz. III. András megerősítése: Mon. Strig. II. 288–290., RA 3723. sz. Lodomér érsek megerősítése: Mon. Strig. II. 290–291., GYÖRFFY 2019. 2437. sz. Izsa falura ld. ÁMTF III. 424.

⁴¹ WEISZ 2013. 310–311.

káptalan mellett mindenhol említik a Szent Tamás-társaségházi káptalant is, aki tehát szintén bizonyos jogokat bírt a végül is elvesztett Szent Lőrinc-nyegyedben.⁴²

1291-ben tehát Tamás volt a prépost, aki az akkor hivatalban lévő érsek, Lodomér unokaöccse volt.⁴³ Pályája is nagybátyjához hasonlóan alakult, 1292-ben feljebb lépett, székeskáptalani prépost lett, 1304-től pedig székesfehérvári prépost, majd 1305-től 1321-ig esztergomi érsek.⁴⁴ Nála magasabbra a társaskáptalánból senki sem jutott, nem is juthatott az egyházi ranglétrán az általam bemutatott korszakban.

1294-ben a Szent Lőrinc-városrész körüli viták egyik okleveléből kiderül, hogy Ferenc volt a prépost.⁴⁵ 1297-ben Tomaj nb. Örkény, Lodomér bizalmasa működött a társaskáptalan vezetőjeként.⁴⁶ A következő prépost már az Anjou-kor szereplője: Pelágus 1308–1309 között volt hivatalban.⁴⁷ Ő egy másik, székeskáptalani tisztséget is viselt prépostsága mellett: 1305-ben gömöri főesperes volt.⁴⁸

Az általam bemutatott éra leghosszabb ideig hivatalban lévő prépostja Lodomér volt (1309–1332/1337).⁴⁹ Róla nem kevés adattal rendelkezünk, kezdetben a székeskáptalant képviselte, majd 1322-től az érsek lelkiekben általános helynöke, tehát helyettese volt. Ez a tisztség az egyetemes egyházban a 13. században, a magyar egyházban a 14. században jelent meg (Esztergomban 1314-ben⁵⁰), az ökonómust váltotta fel a helyi megyésfőpásztor legfőbb segítőjének szerepkörében. Lodomérnak helynöktársát is ismerjük.⁵¹ Lodomért valószínűleg jogi ismeretei képesítették a feladat ellátására. De préposti mivoltában is kapott például pápai megbízásokat.⁵² A nevezetes 1332–1337. évi pápai tizedszedéskor is ő volt a Szent Tamás-egyház feje, a decimálást fenntartó vatikáni kútfők szerint 20 márkányi jövedelme után 2 márka dézsmát fizetett, valamint ekkor a prépostsághoz tartozott a zólyomi főesperességben fekvő Zólyom, Bábaszék, Dobronya (és Monoszló) plébániája is.⁵³

Az általam vizsgált korszak utolsóelőtti társaskáptalani prépostja Péter volt (1337–1338), aki egy időben a nyitrai főesperességet is kormányozta (1337).⁵⁴ Súlyát az esztergomi klerikusok között jelzi, hogy ő is vikárius volt, miképpen utóda, Jakab prépost is (1340–1347).⁵⁵ Ez utóbbi kánonjogi doktorátussal is rendelkezett. Ő is kapott pápai megbízásokat.⁵⁶ Még Péter

⁴² 1294: Mon. Strig. II. 354–361., RA 3986. sz.; 1315: Mon. Strig. II. 712–714., AOKlt. IV. 163. sz.; 1319: Mon. Strig. II. 759–761., AOKlt. V. 451. sz.; 1320: Mon. Strig. II. 784–785., AOKlt. V. 919. sz.; Mon. Strig. II. 784–785., AOKlt. V. 924. sz.; 1325: Mon. Strig. III. 58–61., AOKlt. IX. 59. sz. Az ügyre ld. ÁMTF II. 267–268.

⁴³ További 1291-i adat: DF 200 044.

⁴⁴ RIBI 2018. 134.; C. TÓTH 2019. 21., 62., 352.; ENGEL 1996. I. 63.

⁴⁵ Ld. fentebb, 41. jz.

⁴⁶ HO V. 84–85., GYÖRFFYÉ 2019. 3296. sz.; Mon. Strig. II. 411–412., GYÖRFFYÉ 2795. sz.

⁴⁷ Zala I. 128–129., AOKlt. II. 361. sz.; HO IV. 114–115., AOKlt. II. 362. sz.

⁴⁸ C. TÓTH 2019. 62. 25. jz.

⁴⁹ 1309: Mon. Vat. I/2. 298–299., AOKlt. II. 640. sz.; 1332–1337: Mon. Vat. I/1. 218. 1333-ból végre Jakab orvoson túl egy másik név szerint is ismert társaskáptalani kanonok, András is a szemünk elé kerül: DL 69 214., AOKlt. XVII. 466. sz.

⁵⁰ C. TÓTH 2021a. 78. A korábbi szakirodalom 1308-ra helyezte az első esztergomi helynök megjelenését, ld. SZENTIRMAI 2020. 148–151. Ld. uo. az ökonómusra von. adatokat!

⁵¹ 1329: Mon. Strig. III. 150–151., AOKlt. XIII. 590. sz.

⁵² 1324: THEINER 1859. 496., AOKlt. VIII. 335. sz.

⁵³ Mon. Vat. I/1. 218., 227., 232. Ld. ORTVAY 1891. 50–51.

⁵⁴ 1337: AO III. 322., AOKlt. XXI. 81. sz.; 1338: Mon. Strig. III. 321–322., AOKlt. XXII. 461. sz.

⁵⁵ 1340: DL 3345., AOKlt. XXIV. 342. sz.; 1347: CD IX/1. 521–522., AOKlt. XXXI. 505. sz.

⁵⁶ Mon. Vat. I/1. 429., AOKlt. XXV. 407. sz.; THEINER 1859. 649., AOKlt. XXVI. 353. sz.

prépostsága alatt értesülünk arról, hogy a káptalan feje az esztergomi vár alatt kelet felé fekvő szálláshelyét (*curia*) a rajta fekvő pincével (*celarium*) eladta János szepesi prépostnak. A modern topográfiai kutatások szerint ez a *curia* Esztergom-Újvárosban feketett.⁵⁷

Becses, valószínűleg korszakunkra is érvényes megállapításokat tartalmaz az esztergomi székeskáptalan korábban 1397-re, a friss mérvadó kutatások alapján viszont a 15. század második felére keltezhető egyházlátogatási jegyzőkönyve, amely mai formájában egy szöveggkonglomerátum. A Szent Tamás-egyháznak hat kanonokjáról tud, akiket a prépost nevezhetett ki, de az érsek vagy helynöke erősített meg. Nagycsütörtökön, Szent János evangélista ünnepnapján (december 27.) és Szent Adalbert két ünnepén (április 23. és november 6.) pedig a társaskáptalani kanonokoknak az esztergomi székesegyház liturgikus szolgálatában kellett résztvenniük (előírt szertartási ruházatban például a krizmaszentelésben kellett segédkezniük). A kútfő hangsúlyozza, hogy a Szent Tamás-egyház prépostjának a prépostsághoz kapcsolódó háza volt.⁵⁸

A Becket Szent Tamás-prépostság 12–14. század közepi története bemutatásának a végére jutottam. Vonatkozó írásaim közül ez az első, amely püspöki székhelyen működő társaskáptalan történetét tárta fel, lényegében nem is kisszámú kútfő alapján. Összegezve elmondhatjuk, hogy szerepe hasonló volt nyugat-európai társaiéhoz: egy érseki székhely jelentőségét, szakralitását növelte, vezetői – akik az érseki székeskáptalan tagjai is voltak – pedig jelentős szerepet játszottak az érseki egyház életében is.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS SZAKIRODALOM

AO: NAGY IMRE ET AL.: *Anjou-kori okmánytár*. I–VII. Bp. 1878–1920.

AOKt.: KRISTÓ GYULA – ALMÁSI TIBOR (főszerk.): *Anjou-kori oklevéltár*. I–. Bp.–Szeged 1990–.

ÁMTF: GYÖRFFY GYÖRGY: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. I–IV. Budapest, 1963–1998.

ÁUO: WENZEL GUSZTÁV: *Árpád-kori új okmánytár*. I–XII. Pest–Bp. 1860–1874.

BÁRÁNY ATTILA (2011): *A normann hódítástól a Magna Cartáig. (Anglia a Normannok és a Plantagenetek korában, 1066–1216)*. Máriabesnyő.

BÓNIS PÉTER (2016): Bartholomaeus Brixienensis középkori glosszátor műveinek jogtörténeti jelentősége és azok magyarországi használata. *Miskolci Jogi Szemle* 11. évf. 5–13.

CD: GEORGIUS FEJÉR: *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. I–XI. Buda, 1829–1844.

CRUSIUS, IRENE (1995): Basilicae muros urbis ambiunt. Zum Kollegiatstift des frühen und hohen Mittelalters in deutschen Bischofsstädten. In: CRUSIUS, IRENE (hrsg.): *Studien zum weltlichen Kollegiatstift in Deutschland*. Göttingen. 9–34.

DF: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Budapest). Diplomatikai Fényképgyűjtemény.

DL: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Budapest). Diplomatikai Levéltár.

⁵⁷ Mon. Strig. III. 321–322., AOKt. XII. 461. sz. Lokalizálására ld. TÓTH 2020. 327.

⁵⁸ C. TÓTH 2021b. 199., 218. A kútfő datálására és szöveggkonglomerátum voltára ld. uo. passim.

- ENGEL PÁL (1996): *Magyarország világi archontológiája (1301–1457)*. I–II. Budapest.
- FÖLDVÁRY MIKLÓS ISTVÁN (2017): *Egy úzus születése I. (A Chartvirgus-pontifikále és a magyarországi liturgi megalkotása a XI. században)*. Budapest.
- GYÖRFFY GYÖRGY (1970): Becket Tamás és Magyarország. *Filológiai Közöny* 16. évf. 153–158.
- GYÖRFFY GYÖRGYNÉ (2019): Az Árpád-kori kiadott magánoklevelek jegyzéke. (Kutatási segédeszköz). Budapest.
- HARASZTI SZABÓ PÉTER – KELÉNYI BORBÁLA (2016): Tanult orvosok a középkori Magyar Királyságban. *Gerundium. Egyetemtörténeti közlemények* 7. évf. 1–2. sz. 39–78.
- HARASZTI SZABÓ PÉTER – KELÉNYI BORBÁLA (2019): *Magyarországi diákok francia, angol, itáliai és német egyetemeken a középkorban (1100–1526)*. Budapest.
- HO: NAGY IMRE ET AL.: *Hazai okmánytár*. I–VIII. Győr–Budapest, 1865–1891.
- HORVÁTH ISTVÁN ET AL. (1979): *Komárom megye régészeti topográfiája. (Esztergom és a dorogi járás)*. Budapest.
- HORVÁTH ISTVÁN (2017): Szent István városa, Esztergom. In: HEGEDŰS ANDRÁS (szerk.): *Metropolis Hungariae*. Esztergom. 7–27.
- Írott források (1116–1205): THOROCZKAY GÁBOR (szerk.): *Írott források az 1116–1205 közötti magyar történelemről*. Szeged, 2018.
- IVÁNKA ENDRE (1937): László mester, esztergomi prépost könyvtára. *Theologia* 4. évf. 216–226.
- JAKUBOVICH EMIL (1926): A váradi püspökség XIII. századi tizedjegyzéke. *Magyar Nyelv* 22. évf. 220–223., 298–301., 357–363.
- KIS PÉTER (2002): „Sok éven át védett minket és koronánk jogait”. (Sixtus esztergomi olvasókanonok karrierje). *Fons* 9. évf. 7–27.
- KOVÁCS MÁTÉ (1963): *A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében (az államalapítástól 1849-ig)*. Budapest.
- LASZLOVSZKY JÓZSEF (2008): Angol-magyar kapcsolatok a 12. század második felében. In: BÁRÁNY ATTILA – LASZLOVSZKY JÓZSEF – PAPP ZSUZSANNA: *Angol-magyar kapcsolatok a középkorban*. I. Máriabesnyő. 143–171.
- LÁZÁR SAROLTA (1998): *Kora Árpád-kori település Esztergom-Szentgyörgymezőn*. Budapest.
- MAKKAI LÁSZLÓ – MEZEY LÁSZLÓ (1960): *Árpád- és Anjou-kori levelek (XI–XIV. század)*. Budapest.
- Mon. Bp.: CSÁNKY DEZSŐ – GÁRDONYI ALBERT: *Budapest történetének okleveles emlékei*. I. (1148–1301). Bp. 1936.
- Mon. Strig.: FERDINANDUS KNAUZ – LUDOVICUS DEDEK CRESCENS – GABRIEL DRESKA ET AL.: *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis*. I–IV. Esztergom, 1874–1999.
- Mon. Vat.: *Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia*. I/I–IV. Bp. 1885–1891.
- ORTVAY TIVADAR (1891): *Magyarország egyházi földleírása a XIV. század elején*. I. Bp. 1891.

- PÓR ANTAL (1909): *Az esztergom-várbeli Szent István ... prépostság története*. Budapest.
- PRT: ERDÉLYI LÁSZLÓ – SÖRÖS PONGRÁC (szerk.): *A pannonhalmi Szent Benedek-rend története*. I–XII/B. Budapest, 1902–1916.
- RA: SZENTPÉTERY IMRE – BORSA IVÁN (szerk.): *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke*. I–II/4. Budapest, 1923–1987.
- RIBI ANDRÁS (2018): A fehérvári káptalan archontológiája (1301–1457). *Turul* 91. évf. 132–154.
- F. ROMHÁNYI BEATRIX (2000): *Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon*. Budapest.
- SOLYMOSSI LÁSZLÓ (2013): Magyar főpapok angliai zarándoklata 1220-ban. *Történelmi Szemle* 55. évf. 527–540.
- SZÉKELY GYÖRGY (1988): Egy elfeledett rettegés: a második tatárjárás a magyar történeti hagyományban és egyetemes összefüggésekben. *Századok* 122. évf. 52–88.
- SZENTIRMAI SÁNDOR (2020): A magyar egyházmegyei hatóság a késő középkorban. In: Uő: *A középkori magyar egyház. (Válogatott kánonjogtörténeti tanulmányok)*. Pécs. 145–191.
- SZOVÁK KORNÉL (2014): A váradi írásbeliség hagyománya. In: ZSOLDOS ATTILA (szerk.): *Nagyvárad és Bihar a korai középkorban*. Nagyvárad. 129–146.
- SZŐCS TIBOR (2010): Egy második tatárjárás. *Belvedere Meridionale* 22. évf. 3–4. sz. 16–49.
- THEINER, AUGUSTINUS (1859): *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*. I. Romae.
- TIMÁR PÉTER (2019): *Magyarország középkori településeinek és egyházainak topográfiai adattára*. I–VI. Szeged.
- C. TÓTH NORBERT (2014): Az esztergom-szentistváni prépostság második vizitációja. *Egyháztörténeti Szemle* 15. évf. 1. sz. 3–23.
- C. TÓTH NORBERT (2019): *Az esztergomi székes- és társaskáptalanok archontológiája (1100–1543)*. Budapest.
- C. TÓTH NORBERT (2021a): A veszprémi egyházmegyei szentszéki bíróság a középkorban. In: KARLINSZKY BALÁZS – VARGA TIBOR LÁSZLÓ (szerk.): „*Capella reginalis*”. (A veszprémi püspökség a középkorban). Veszprém. 69–92.
- C. TÓTH NORBERT (2021b): *Az esztergomi székeskáptalan a 15. században*. III. Az ún. 1397. évi esztergomi székeskáptalani egyházlátogatási jegyzőkönyv. Budapest.
- TÓTH KRISZTINA (2020): *Esztergom megye történeti földrajza a késő középkorban*. Budapest.
- WEISZ BOGLÁRKA (2013): *A királyketteje és az ispán harmada. (Vámok és vámszedés Magyarországon a középkor első felében)*. Budapest.
- ZÁGORHIDI CZIGÁNY BALÁZS ET AL. (2021): *Domonkosok*. Vasvár.
- Zala: NAGY IMRE ET AL.: *Zala vármegye története. Oklevéltár I*. Budapest, 1886.
- ZSOLDOS ATTILA (2011): *Magyarország világi archontológiája (1000–1301)*. Budapest.